

Távol-keleti művelődéstörténet

BBN-KEL11-211

Szerda 14.00–15.30 Gólyavár, Mária Terézia terem

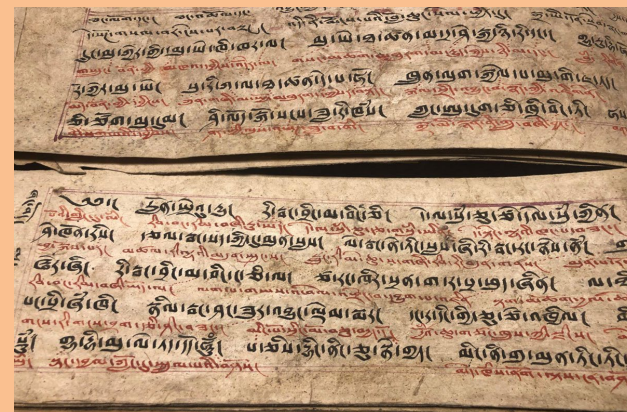

Tibet

Szegedi Mónika

ELTE Buddhológia és Tibetisztika Tanszék

Táj – Nép – Vallás – Írás – Filozófia – Történelem

Földrajzi környezet

„A világ teteje”:

átlagosan 4900 méter tengerszint feletti magasság

Északi fennsík lakói: 4800 m magasságban

Nincs termőföld, nincs erdő, félsivatagos éghajlat. Lefolyástalan területen: sós tavak.

Déli völgyek, keleti lefelők: legalacsonyabb terület: 1000-1200 m

A nagy ázsiai folyamok

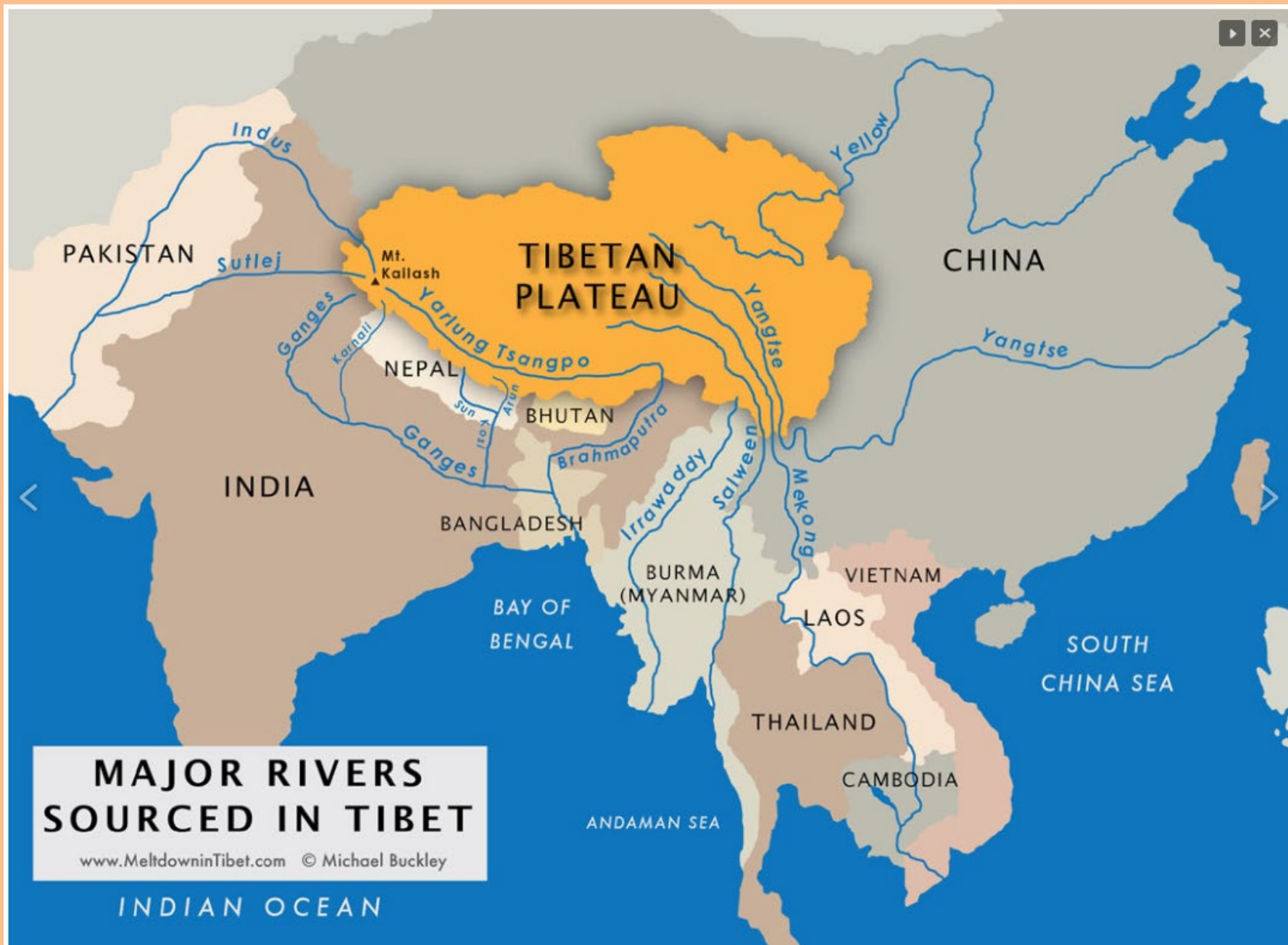
forrásvidéke:

Indus, Szatledzs, Gangesz,

Brahmaputra; Szalven, Iravádi,

Mekong, Jangce, Huanghe

(Sárga-f.)

A tibeti kulturális régió földrajzi, természeti viszonyai

A Sárga-folyó Kelet-Tibetben

Pusztai vagy Pallas-macska (*Otocolobus manul*)

Vadjak a Tibeti-fennsíkon

Tibeti róka

Pika, pocoknyúl

Tibet neve

Önmegnevezés: **Phö**, írott alakja: **Bod**

Phöjül – Bod-yul (Tibet-ország)

Tibeti nyelv: phöke – bod-skad

ind neve: **Bhóta**

A nyugaton ismert „**Tibet**” szó eredete:

mongol: *Thubet*, kínai *Dufan*, thai *Thibet*

< arab **Tubbat* <

**Thöböt* (stod-bod = Felső-Tibet)

བོད་

བོད་ཡུལ་

བོད་སྐད་

Tág értelemben véve a tibeti etnikai és kulturális terület:

Földrajzilag: Kína, Hszicang, Csinghaj-tibeti-fennsík (kínai: 青藏高原) 2,3 M km²

Ny-K: Karakorum, Pamír – Szecsuáni-medence-Brahmaputra-könyök

É-D: Altin-tag, Tarim-medence – Himalája

Népesség:

A terület a késői kőkortól kezdve lakott, a mai tibetiekből kimutatható genom 21 ezer évvel ezelőtt különülhetett el. Lhasza, a történelmi főváros közelében szintén kb. ilyen idős régészeti leletek.

Ma 5-6 millió tibeti

Zömmel a Kínai Népköztársaság területén: Tibeti Autonóm Terület, Szecsuán, Csinghaj, Jünnan,

továbbá a Himalája-vidéken: India (Kasmír, Szikkim), Bhután, Kelet-Nepál.

Ázsia-szerte és nyugati országokban kisebb-nagyobb emigráns kolóniák.

Etnikai-nyelvi-kulturális keveredés

A tibeti nyelv rokonai

- Nagy kiterjedésű terület
- Erősen tagolt felszín
- Magas tengerszint feletti fekvés
- Sivár éghajlat

→ **Kis népsűrűség**

→ A „tibeti nyelv”: **Sok nyelv és nyelvjárás**

Rokona: kínai, tangut, burmai.

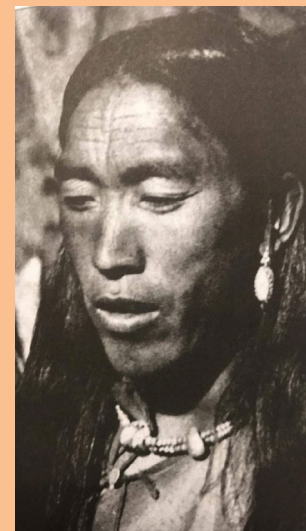
Nem rokona: szanszkrit, japán, mongol

Sino-tibeti
nyelvcsalád

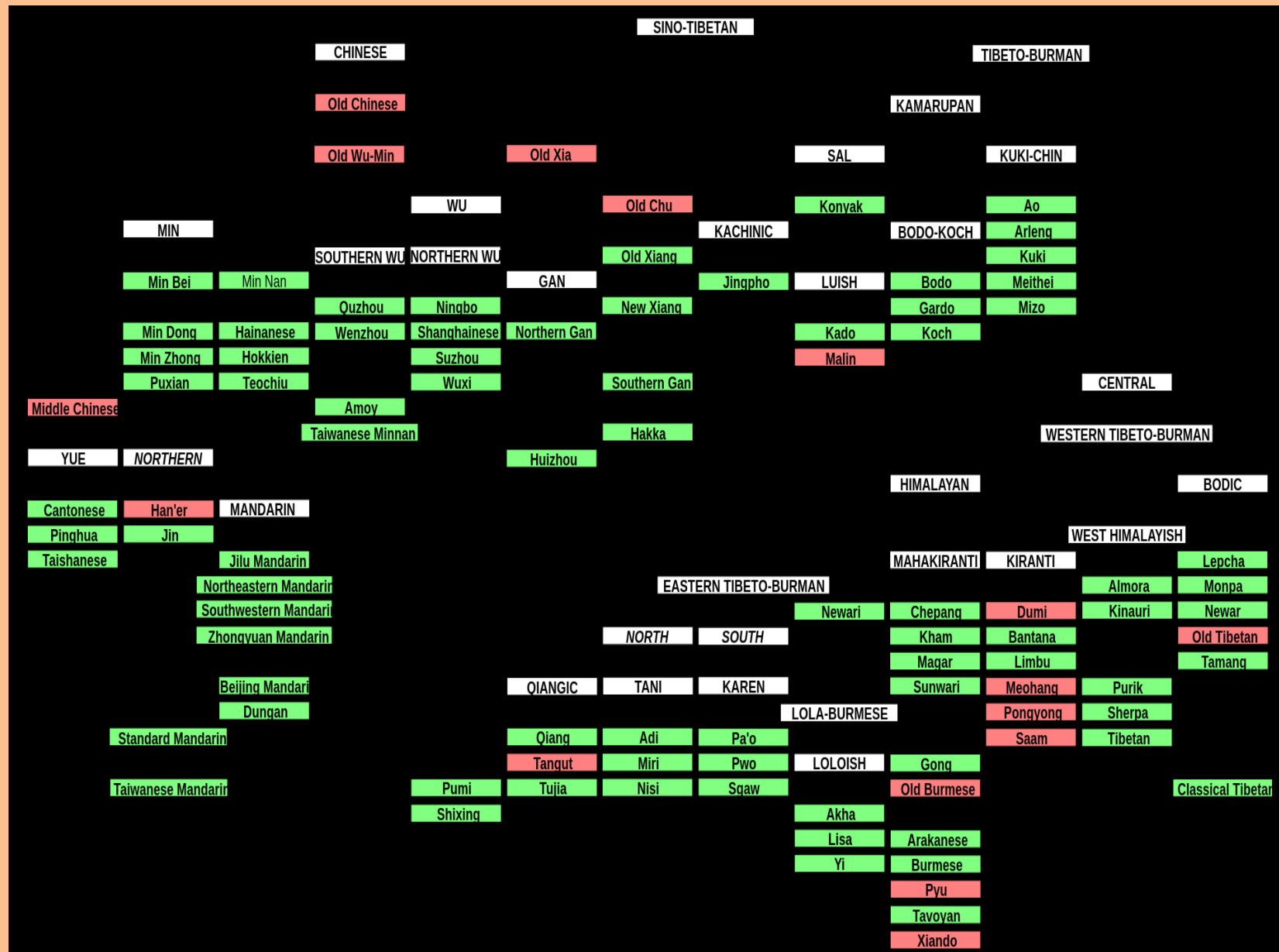
Sino

Tibeto-birmán

Karen

A sino-tibeti nyelvcsalád legjelentősebb nyelvei

A feltételezett proto-tibeti-burmai-kínai ősnép differenciálódik, szétvándorolnak.

I.e. 4000 körül a kínaiak ősei a Jangce völgyében letelepedtek

A tibeto-birmán ág tovább dél felé, nomád életmód, i. e. 500 körül a tibeti és a burmai népek és nyelvek elválása.

A nomád népekre jellemző életmód (állattenyésztés: jak, ló, kecske, juh), társadalmi szerveződés és szemléletmód.

Mítikus eredetmagyarázat: a nép őse egy majom-szent és egy hegyi démonasszony.
Az uralkodók Indiából érkeztek, a pándava-kaurava háború nyomán.

Ma a lakosság 48%-a **nomád**, 32% **földműves**, **kereskedő**, 20% **szerzetes**.

A Potala-palota a történelmi fővárosban, Lhaszában

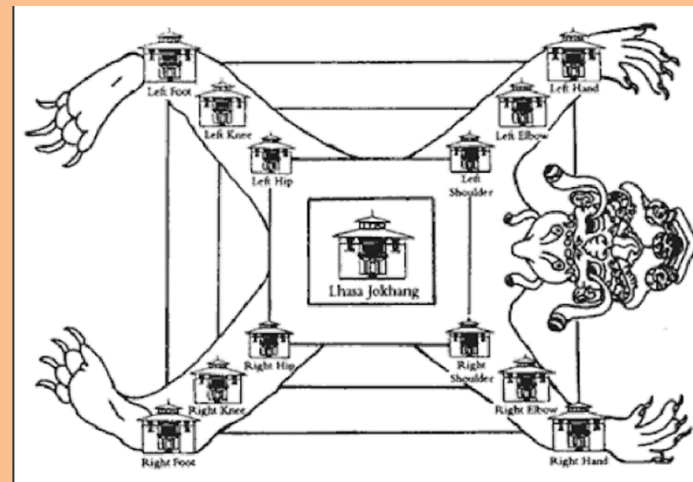
Tibet története a tibeti történeti hagyomány szerint

- 7-8. sz. A tibeti állam létrejötte: Szongcen Gampo, az 1. tankirály. Hódítások, terjeszkedés, birodalom.
- A buddhizmus első elterjedése. A tibeti írás megalkotása indiai mintára, az uralkodó megbízásából. Fordítói műhelyek.
- 9. sz. Területi veszteségek. Anarchia. A buddhizmus hanyatlása.
- 11. sz. Konszolidáció, a központosított állam újrászervezése. A buddhizmus második elterjedése, területi irányzatok létrejötte. Nyelvújítás és reformok.
- 13-14. sz. A kolostori rendszer kiépülése. Buddhista kánon
- 16. sz. Dalai lámák: III. Szönam Gjaco (1543–1588) Altan Kán)
- 1642- kb.1950. Teokratikus állam (Güsri Kán - 5. DL.)

A tibeti nép eredetmítosza

Majom-ősanya és hegyidémon-ősanya (tib. *rdzu-'phrul spre'u*; *brag-srin-mo*)

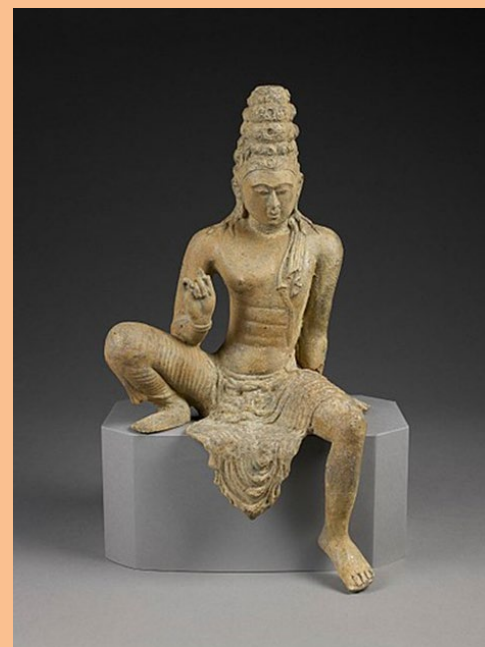

A hegyi boszorkány leigázása

A majom-anya mitológiai előképe: az ind Hanumán, majomkirály, a Szélisten fia (Rámájana eposz)

Eredete: totemizmus, majom-ős

kínai Majomkirály, Avalókitésvara Potala-hegy indiai aszkéták, jógik, *sziddha*-hagyomány

Avalókitésvara

(Avalokitesvara/Guanyin/Kannon)

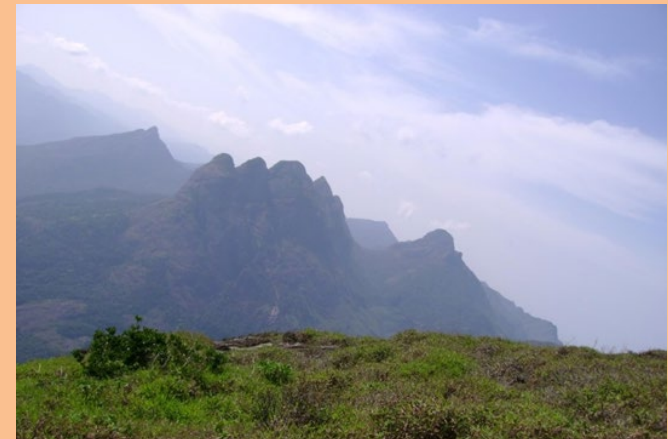
Avalókitésvara (tib. Csenrézi, *Spyan-ras-gzigs*), a Kegyesen alátekintő

- Szellemi princípium: Jóság, együttérzés
- Potala-hegy Dél-Indiában (sz. Poatalaka, tamil Potiyil)
- Srí Lankára megy Táltoskirály képében a *ráksaszik* ellen megsegíteni a kereskedőket
- A tibeti hagyomány szerint az uralkodó (király, dalai láma) az ő megtestesülése.
- Potala palota Lhaszában: a dalai lámák rezidenciája, hatalmi központ

Térítés és civilizáció: a krónikák tanúsága

Kegyes, segítő indiai civilizáció vs. civilizálatlan őslakosok
Technológiai és szellemi termékek importja
Férfi-női dualitás

A Pothigai Malai hegy Tamil Naduban, Dél-India

Szongcen Gampo (*Srong-btsan sgam-po*)

6-7. sz. (i.sz. ?569–649)

A **33.** tibeti uralkodó, államalapító

Az első „Kegyes Király”

(szkt. *dharmarádza*, tib. *chos-rgyal*)

A hagyomány szerint **Avalókitésvara** (tib.

Csenrézi, *Spyan-ras-gzigs*) **reinkarnációja**/avatárja

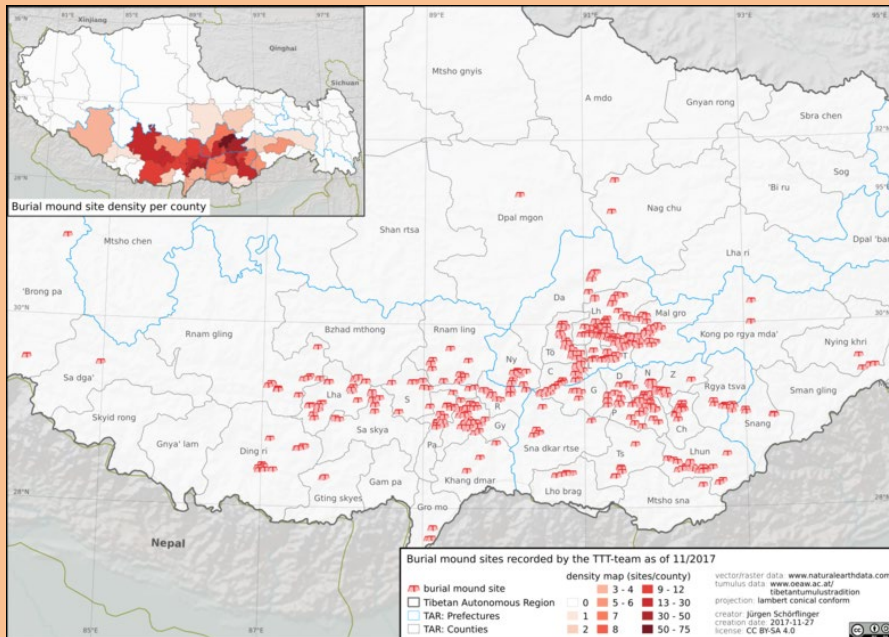

Dalai lámák a 14. századtól napjainkig

Az első uralkodók: A Jarlung dinasztia

Erős törzsfők kiemelkedése (tib. *cenpo*, *btsan-po*)
Égi eredet, **szakrális királyság**
Harminckét **prehistorikus** uralkodó
Nyolc mítikus király: **Szivárványkötélen** (*dmu-thag*) ereszkedtek alá
Birodalomalapítás: földi temetkezés
Eurázsiai sztyeppei nomád hagyományok

Nyatri Cenpo, Drigum Cenpo,
Rulakje miniszter – Jarlha Sampo
Lha Thotori Nyencen, Szongcen
Gampo

Drigum Cenpo, az első történeti király, sírjának tibeti ábrázolása

Halomsírok Közép-Tibetben
(?4-10. sz.)

Tibet és a Selyemút

A tibeti népek északi szomszédai: A Tarim-medence a 3. században

Turfáni múmiák, az Első Nadrág, i.e. 1000 k.

Rekonstruált ruházat

Közép-ázsiai (szogd vagy tokhár) szerzetes egy kelet-ázsiai (ujgur vagy kínai) szerzetest tanít. Falfestmény, 9. sz. Bezeklik barlang, Turfán, Xinjiang, Kína

Triszong Decen (khri-srong lde-btsan 755–797/804), Me Agtsom fia, a
38. tibeti uralkodó, a második „Kegyes Király”

Uralkodása idején: a Tibeti Császárság fénykora, a buddhizmus
intézményesülése

Tibet a 8. században

A tibeti birodalom legnagyobb kiterjedése az i. sz. 780-790-es években,
Triszong Decen császár idején

Padmasambhava, a „Lótuszban Született mágus” Tibetbe érkezik, hogy megfékezze a buddhizmus ellenségeit (767)

Az indiai buddhizmus hatása Tibetre

Technológia, diplomáciai és kulturális kapcsolatok

Tibeti szakrális királyság → Nemzetségi alapon szerveződő feudális hűbérrendszer egyházi legitimációval

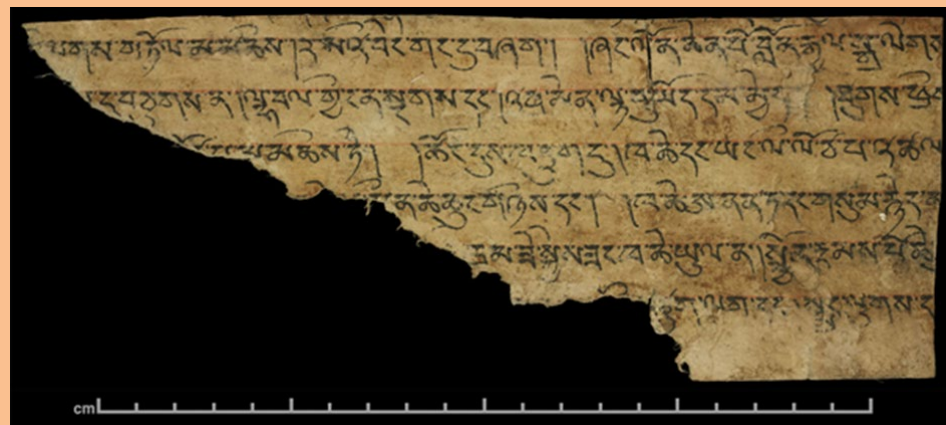
Jese Cögyal, Padmaszabhava társnője

Dignága (5-6. sz.)

Sántaraksita, indiai pandit (tudós) Tibetbe érkezésének története (763)

Ba testamentumának töredéke Dunhuangból
Or.8210/S.9498(A)

A Szamje kolostor 1936-ban és a 21. sz. elején

Szamje (Bsam-yas), az első tibeti buddhista kolostor
(i. sz. 779.)

Építkezés, nyingmapa Shedra kolostor

A Kailash-hegy, a nagy folyamok forrásvidéke, számos vallás szent hegye, zarándokhely

A tibeti buddhizmus

- A 7. századtól intézményesül
- 1. megtérés: 7-8. sz. Indiai, kínai, khotáni hatások
- szövegek, kegytárgyak, rítusok
- Rendek: Nyingmapa, Bön
- 9-10. sz-ban kiszorul Közép-Tibetből
- 2. megtérés: 11. sz-tól.
- Szerzetesi életforma és jóga-gyakorlók
- Kolostorok és remetebárányok
- Elmélet és személyes tapasztalat
- Tanulás, gondolkodás, meditáció
- Az elme lecsendesítése + éleslátás

A tibeti írás

Abugida írások

śivo rakṣatu gīrvāṇabhāṣārasāsvādatatparān

Indian subcontinent	northern	Bengali	শিবো রক্ষতু গীর্বাণভাষারসাংবাদতৎপরান্
		Devanāgarī	शिवो रक्षतु गीर्वणभाषारसास्वादतत्परान्
		Gujārātī	શિવો રક્ષતુ ગીર્વાણભાષારસાસ્વાદતત્પરાન્
		Gurmukhī	ਸ਼ਿਵੈ ਰਕ੍ਸਤੁ ਗੀਰ੍ਵਾਣਭਸਾਸ੍ਵਾਦਤਤਪਰਾਨ੍
		Oṛiā	ଶିବୋ଼ ରକ୍ଷତୁ ଗୀର୍ବାଣଭାଷାରସାସ୍ବାଦତତ୍ପରାନ୍
		Tibetan	ཤི་ཕོ་རྒྱ་བླ་གྲི་རྩ་སྐད་རྒྱ་ལྷ་དང་པ་མན
	southern	Simhala	ශිවෝ රාක්‍ෂතු ගීර්වාණභාසාරසාවදනත්පරං
		Malayālam	ശിവോ രക്ഷതു ഗീര്വാണഭാഷാരസാസ്വാദതത്പരാന്
		Tamil	ஸிவே ரக்ஷது கீர்வாணபாஷாரஸாஸ்வாதததத்பரந்
		Telugu	శివో రక్షతు గీర్వాణభాషారసాస్వాదతత్పరాన్
		Kannaḍa	ಶಿವೋ ರಕ್ಷತು ಗಿರ್ವಾಣಭಾಷಾರಸಾಸ್ವಾದತತ್ಪರಾನ್
Southeast Asia	mainland	Burmese	ရိဝေါ ရက္ခတု ဂီရွါဏဘာမရသာသွါဒတတွရာန်
		Khmer	មីរ៉ា រក្សតុ គីរ្វណភមាសស្វនតត្តរានិ
		Thai	สีโว รกษตุ กีร์วานภษาารสาสวาทตตฺปราน
		Lao	ສິໂວ ຣັກສະຕຸ ຄີຣວານະພາສາສະສາສວາທະດັດປະຣານ
	maritime	Balinese	ꦱꦶꦮꦺꦴꦫꦏ꧀ꦠꦸꦁꦶꦂꦠꦚꦤ꧀ꦨꦶꦪꦠꦸꦁꦠꦸꦥꦫꦤ꧀
		Javanese	ꦱꦶꦮꦺꦴꦫꦏ꧀ꦠꦸꦁꦶꦂꦠꦚꦤ꧀ꦨꦶꦪꦠꦸꦁꦠꦸꦥꦫꦤ꧀
		Sundanese	ꦱꦶꦮꦺꦴꦫꦏ꧀ꦠꦸꦁꦶꦂꦠꦚꦤ꧀ꦨꦶꦪꦠꦸꦁꦠꦸꦥꦫꦤ꧀

A tibeti írás

Indiai eredetű (bráhmí, gupta, nágarí írásrendszer), Khotán vagy Kásmír közvetítésével.

Szótagos tagolású **betűírás**.

Abc-je a szanszkrit abc mintájára épül fel (hangtani elvek)

A betűk mássalhangzókat jelölnek.

Abugida írásrendszer: Az "a" magánhangzót nem jelölik, a többi 4 magánhangzó jelölésére pedig mellékjeleket használnak.

A szótagok vízszintes és függőleges irányban is épülnek, az alapbetű köré szerveződve. A szótagszerkezet kötött.

Balról jobbra olvasandó.

A szótárakban a szavakat az alapbetű szerint rendezik el.

Mindmáig használják a tibeti, dzongkha, ladakhi, szikkimi, serpa, balti stb. nyelvek lejegyzésére.

Írott, nyomtatott, díszítő és pecsét-formái is kialakultak.

A tibeti ABC

ཀ k	ཁ kh	ག g	ང ng
ཅ cs	ཆ csh	ཇ dzs	ཉ ny
ཏ t	ཐ th	ད d	དྷ n
ན p	པ ph	བ b	མ m
ཏཱ c	ཏཱ ch	ཏཱ dz	ཏཱ v
ཏཱ zs	ཏཱ z	ཏཱ '	ཏཱ j
ཏཱ r	ཏཱ l	ཏཱ s	ཏཱ sz
ཏཱ h	ཏཱ -		

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ལྔ་ཀོར་	གཅིག་	གཉིས་	གསུམ་	བཞི་	ལྔ་	དྲུག་	བདུན་	བརྒྱད་	དགུ་
laykor	chig	nyi	sum	shi	nga	trug	dün	gyay	gu
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9

Könyvnyomtatás: fadúcos módszer

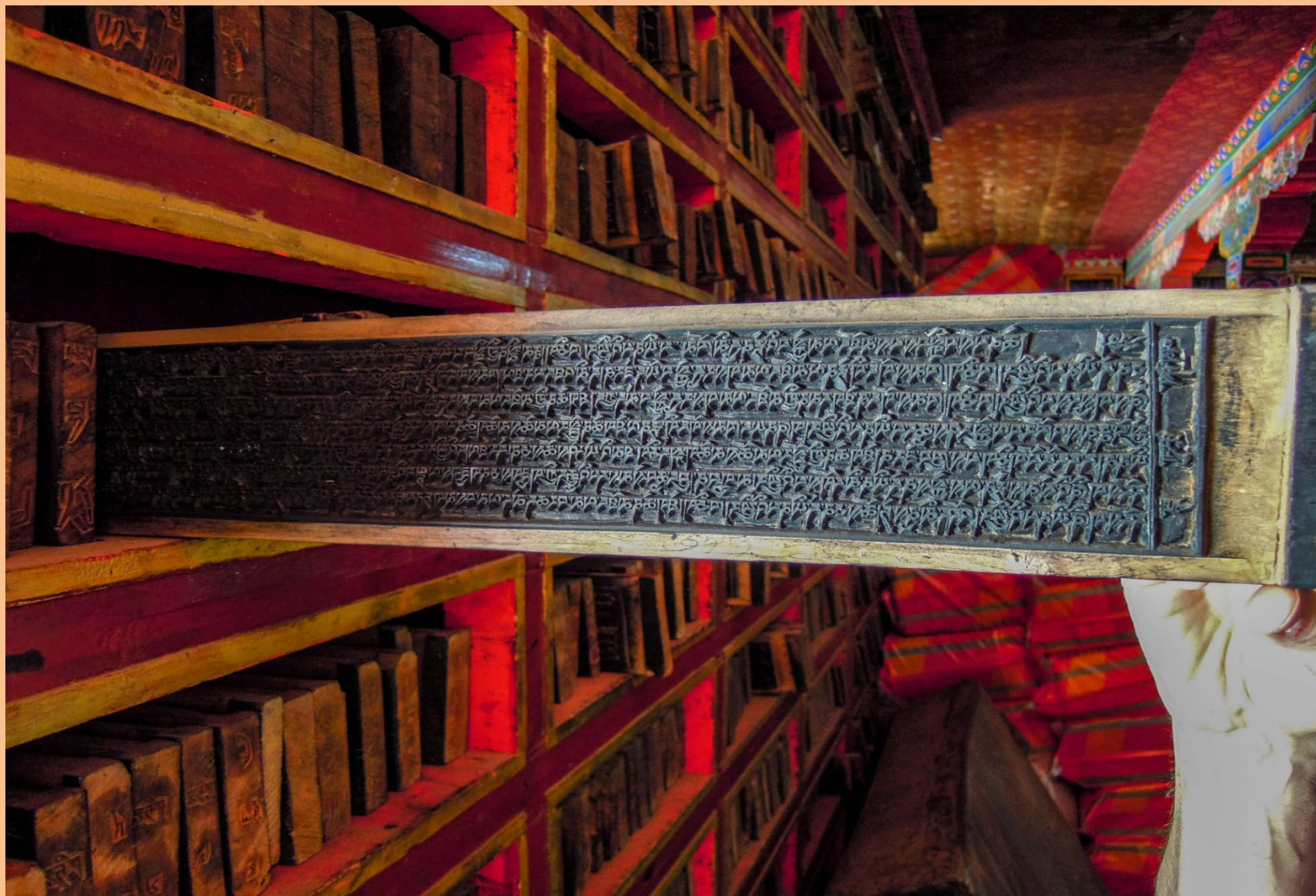
9. sz. Kína

12. sz. Tangut udvarban tibeti írású buddhista
könyvek

18. sz.-tól nagy kolostori nyomdák (*parkhang*)

Derge kolostor: 3-400.000 fadúc, 500+ szerzetes-
nyomdász

Fadúcos nyomtatás a 15. századtól

A nagy **kolostorok**: **feudális hatalmi centrumok**, a lokálisan domináns törzs, nemzetség irányítása alatt; **gazdasági és politikai** hatalom; **oktatási** intézmények (értelmiségképzés), **vallási-kulturális** szolgáltatások (szertartások, könyvek másolása, nyomdák, könyvtárak), **nemzetközi** diplomáciai és kulturális hálózatok részei; **meditációs** központok

A tibeti naptár

A tibeti időszámítás - **luniszoláris**

12 állatövi jegy:

Nyúl Sárkány Kígyó Ló Juh Majom Tyúk Kutya Disznó Patkány Ökör Tigris

5 elem: Tűz Föld Fém Víz Fa

- Kínai és indiai hatások
- 11. sz. második fele: *Kálacsakra-tantra*
- indiai buddhista rendszer
- hatvanas ciklus (t. drukcsu):
- tizenkét állat x öt elem
- 1042: Atísa, kezdőév: 1027 → **2150 = 2023**
- Számos változáson ment át
- Párhuzamos (világi és egyházi kronológia)
- Az első uralkodó (i.sz. 255.) a kezdőév → 1769
- **Alexander Csoma de Körös: *A Grammar of the Tibetan Language*. Calcutta. 1834.**

Alternative name (Tib.)	Tibetan	English		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
rab byung	me yos	Fire Hare	1	1027	1087	1147	1207	1267	1327	1387	1447	1507	1567	1627	1687	1747	1807	1867	1927	1987
rnam byung	sa 'brug	Earth Dragon	2	1028	1088	1148	1208	1268	1328	1388	1448	1508	1568	1628	1688	1748	1808	1868	1928	1988
dkar po	Sa sbrul	Earth Snake	3	1029	1089	1149	1209	1269	1329	1389	1449	1509	1569	1629	1689	1749	1809	1869	1929	1989
rab myos	lcags rta	Iron Horse	4	1030	1090	1150	1210	1270	1330	1390	1450	1510	1570	1630	1690	1750	1810	1870	1930	1990
skyes bdag	lcags lug	Iron Sheep	5	1031	1091	1151	1211	1271	1331	1391	1451	1511	1571	1631	1691	1751	1811	1871	1931	1991
ang gi ra	chu sprel	Water Monkey	6	1032	1092	1152	1212	1272	1332	1392	1452	1512	1572	1632	1692	1752	1812	1872	1932	1992
dpal gdong	chu bya	Water Bird	7	1033	1093	1153	1213	1273	1333	1393	1453	1513	1573	1633	1693	1753	1813	1873	1933	1993
ngos po	shing khyi	Wood Dog	8	1034	1094	1154	1214	1274	1334	1394	1454	1514	1574	1634	1694	1754	1814	1874	1934	1994
na tshod ldan	shing phag	Wood Pig	9	1035	1095	1155	1215	1275	1335	1395	1455	1515	1575	1635	1695	1755	1815	1875	1935	1995
'dzin byed	me byi	Fire Mouse	10	1036	1096	1156	1216	1276	1336	1396	1456	1516	1576	1636	1696	1756	1816	1876	1936	1996
dbang phyug	me glang	Fire Ox	11	1037	1097	1157	1217	1277	1337	1397	1457	1517	1577	1637	1697	1757	1817	1877	1937	1997
'bru mang po	sa stag	Earth Tiger	12	1038	1098	1158	1218	1278	1338	1398	1458	1518	1578	1638	1698	1758	1818	1878	1938	1998
myos ldan	sa yos	Earth Hare	13	1039	1099	1159	1219	1279	1339	1399	1459	1519	1579	1639	1699	1759	1819	1879	1939	1999
rnam gnön	lcags 'brug	Iron Dragon	14	1040	1100	1160	1220	1280	1340	1400	1460	1520	1580	1640	1700	1760	1820	1880	1940	2000
khyu mchog	lcags sbrul	Iron Snake	15	1041	1101	1161	1221	1281	1341	1401	1461	1521	1581	1641	1701	1761	1821	1881	1941	2001
sna tshogs	chu rta	Water Horse	16	1042	1102	1162	1222	1282	1342	1402	1462	1522	1582	1642	1702	1762	1822	1882	1942	2002
nyi ma	chu lug	Water Sheep	17	1043	1103	1163	1223	1283	1343	1403	1463	1523	1583	1643	1703	1763	1823	1883	1943	2003
nyi sgrol byed	shing sprel	Wood Monkey	18	1044	1104	1164	1224	1284	1344	1404	1464	1524	1584	1644	1704	1764	1824	1884	1944	2004
sa skyong	shing bya	Wood Bird	19	1045	1105	1165	1225	1285	1345	1405	1465	1525	1585	1645	1705	1765	1825	1885	1945	2005
mi zad	me khyi	Fire Dog	20	1046	1106	1166	1226	1286	1346	1406	1466	1526	1586	1646	1706	1766	1826	1886	1946	2006
thams cad 'dul	me phag	Fire Pig	21	1047	1107	1167	1227	1287	1347	1407	1467	1527	1587	1647	1707	1767	1827	1887	1947	2007
kun 'dzin	sa byi	Earth Mouse	22	1048	1108	1168	1228	1288	1348	1408	1468	1528	1588	1648	1708	1768	1828	1888	1948	2008
'gal ba	sa glang	Earth Ox	23	1049	1109	1169	1229	1289	1349	1409	1469	1529	1589	1649	1709	1769	1829	1889	1949	2009
rnam 'gyur	lcags stag	Iron Tiger	24	1050	1110	1170	1230	1290	1350	1410	1470	1530	1590	1650	1710	1770	1830	1890	1950	2010
bong bu	lcags yos	Iron Hare	25	1051	1111	1171	1231	1291	1351	1411	1471	1531	1591	1651	1711	1771	1831	1891	1951	2011
dga' ba	chu 'brug	Water Dragon	26	1052	1112	1172	1232	1292	1352	1412	1472	1532	1592	1652	1712	1772	1832	1892	1952	2012
rnam rgyal	chu sbrul	Water Snake	27	1053	1113	1173	1233	1293	1353	1413	1473	1533	1593	1653	1713	1773	1833	1893	1953	2013
rgyal ba	shing rta	Wood Horse	28	1054	1114	1174	1234	1294	1354	1414	1474	1534	1594	1654	1714	1774	1834	1894	1954	2014
myos byed	shing lug	Wood Sheep	29	1055	1115	1175	1235	1295	1355	1415	1475	1535	1595	1655	1715	1775	1835	1895	1955	2015
gdong ngan	me sprel	Fire Monkey	30	1056	1116	1176	1236	1296	1356	1416	1476	1536	1596	1656	1716	1776	1836	1896	1956	2016
gser 'phyang	me bya	Fire Bird	31	1057	1117	1177	1237	1297	1357	1417	1477	1537	1597	1657	1717	1777	1837	1897	1957	2017
rnam 'phyang	sa khyi	Earth Dog	32	1058	1118	1178	1238	1298	1358	1418	1478	1538	1598	1658	1718	1778	1838	1898	1958	2018
sgyur byed	sa phag	Earth Pig	33	1059	1119	1179	1239	1299	1359	1419	1479	1539	1599	1659	1719	1779	1839	1899	1959	2019
kun ldan	lcags byi	Iron Mouse	34	1060	1120	1180	1240	1300	1360	1420	1480	1540	1600	1660	1720	1780	1840	1900	1960	2020
'phar ba	lcags glang	Iron Ox	35	1061	1121	1181	1241	1301	1361	1421	1481	1541	1601	1661	1721	1781	1841	1901	1961	2021
dge byed	chu stag	Water Tiger	36	1062	1122	1182	1242	1302	1362	1422	1482	1542	1602	1662	1722	1782	1842	1902	1962	2022
mdzes byed	chu yos	Water Hare	37	1063	1123	1183	1243	1303	1363	1423	1483	1543	1603	1663	1723	1783	1843	1903	1963	2023
khro mo	shing 'brug	Wood Dragon	38	1064	1124	1184	1244	1304	1364	1424	1484	1544	1604	1664	1724	1784	1844	1904	1964	2024
sna tshogs dbyig	shing sbrul	Wood Snake	39	1065	1125	1185	1245	1305	1365	1425	1485	1545	1605	1665	1725	1785	1845	1905	1965	2025
zil gnön	me rta	Fire Horse	40	1066	1126	1186	1246	1306	1366	1426	1486	1546	1606	1666	1726	1786	1846	1906	1966	2026
spre'u	me lug	Fire Sheep	41	1067	1127	1187	1247	1307	1367	1427	1487	1547	1607	1667	1727	1787	1847	1907	1967	2027
phur bu	sa sprel	Earth Monkey	42	1068	1128	1188	1248	1308	1368	1428	1488	1548	1608	1668	1728	1788	1848	1908	1968	2028
zhi ba	sa bya	Earth Bird	43	1069	1129	1189	1249	1309	1369	1429	1489	1549	1609	1669	1729	1789	1849	1909	1969	2029
thun mong	lcags khyi	Iron Dog	44	1070	1130	1190	1250	1310	1370	1430	1490	1550	1610	1670	1730	1790	1850	1910	1970	2030
'gal byed	lcags phag	Iron Pig	45	1071	1131	1191	1251	1311	1371	1431	1491	1551	1611	1671	1731	1791	1851	1911	1971	2031
yongs 'dzin	chu byi	Water Mouse	46	1072	1132	1192	1252	1312	1372	1432	1492	1552	1612	1672	1732	1792	1852	1912	1972	2032
bag med	chu glang	Water Ox	47	1073	1133	1193	1253	1313	1373	1433	1493	1553	1613	1673	1733	1793	1853	1913	1973	2033
kun dga'	shing stag	Wood Tiger	48	1074	1134	1194	1254	1314	1374	1434	1494	1554	1614	1674	1734	1794	1854	1914	1974	2034
srin po	shing yos	Wood Rabbit	49	1075	1135	1195	1255	1315	1375	1435	1495	1555	1615	1675	1735	1795	1855	1915	1975	2035
me	me 'brug	Fire Dragon	50	1076	1136	1196	1256	1316	1376	1436	1496	1556	1616	1676	1736	1796	1856	1916	1976	2036
dmār ser can	me sbrul	Fire Snake	51	1077	1137	1197	1257	1317	1377	1437	1497	1557	1617	1677	1737	1797	1857	1917	1977	2037
dus kyi pho nya	sa rta	Earth Horse	52	1078	1138	1198	1258	1318	1378	1438	1498	1558	1618	1678	1738	1798	1858	1918	1978	2038
don grub	sa lug	Earth Sheep	53	1079	1139	1199	1259	1319	1379	1439	1499	1559	1619	1679	1739	1799	1859	1919	1979	2039
drag po	lcags sprel	Iron Monkey	54	1080	1140	1200	1260	1320	1380	1440	1500	1560	1620	1680	1740	1800	1860	1920	1980	2040
blo ngan	lcags bya	Iron Bird	55	1081	1141	1201	1261	1321	1381	1441	1501	1561	1621	1681	1741	1801	1861	1921	1981	2041
nga chen	chu khyi	Water Dog	56	1082	1142	1202	1262	1322	1382	1442	1502	1562	1622	1682	1742	1802	1862	1922	1982	2042
khraḡ skyug	chu phag	Water Pig	57	1083	1143	1203	1263	1323	1383	1443	1503	1563	1623	1683	1743	1803	1863	1923	1983	2043
mig dmar	shing byi	Wood Mouse	58	1084	1144	1204	1264	1324	1384	1444	1504	1564	1624	1684	1744	1804	1864	1924	1984	2044
khro bo	shing glang	Wood Ox	59	1085	1145	1205	1265	1325	1385	1445	1505	1565	1625	1685	1745	1805	1865	1925	1985	2045
zad pa	me stag	Fire Tiger	60	1086	1146	1206	1266	1326	1386	1446	1506	1566	1626	1686	1746	1806	1866	1926	1986	2046

༄༅། ཤིང་འབྲུག་ལོ་གསར་ལ་བྲག་ཤེས་བདེ་ལེགས་བྱ། །

2024. 02. 10. Tibeti újév (lo-gsar)

A fa-sárkány éve. Tib. Shing-'brug (2151 rab-byung 17 lo 38)

གནམ་ལྗོགས་རྩེ་ལ་བྲག་ཤིས་བདེ་ལེགས་བྱ།

2025. A fa-kígyó éve. Tib. Shing-sbrul (2152 rab-byung 17 lo 39)

Újévi ünnep: vallási szertartások és világi mulatságok, versenyek (ló, jak, íjászat)

A hét napjai	Tibeti (Wylie)	Fonetikus	Égitest
Vasárnap (Sunday)	གཟའ་ཉི་མ་ gza' nyi ma	nyima	Nap
Hétfő (Monday)	གཟའ་ཟླ་བ་ gza' zla wa	dawa	Hold
Kedd (Tuesday)	གཟའ་མིག་དམར་ gza' mig dmar	mikmar	Mars
Szerda (Wednesday)	གཟའ་ལྷག་པ་ gza' lhak pa	lhakpa	Merkúr
Csütörtök (Thursday)	གཟའ་ལུང་གྲ་ gza' phur bu	purbu	Jupiter
Péntek (Friday)	གཟའ་པ་སངས་ gza' pa sangs	pasang	Vénusz
Szombat (Saturday)	གཟའ་པ་སྐྱོན་པ་ gza' spen ba	penba	Szturnusz

Tibeti gyógyászat

Önálló tudományág: *szowa rigpa* (t. gso-rig)

Elmélete: *Négy Tantra* tibeti fordítása (8-9. sz.)

Öt elem: föld, víz, tűz, levegő, tér

Három „nedv” – három „méreg”:

- **Szél** (t. rlung): mozgás ~ tér ~ vágy
- **Epe** (t. mkhris-pa): energia ~ tűz és levegő ~ harag
- **Nyálka** (t. bad-kan): erő ~ föld és víz ~ tompaság/tudatlanság

Anamnézis, kikérdezés: személyiségtípus, táplálkozás, szokások, korábbi betegségek

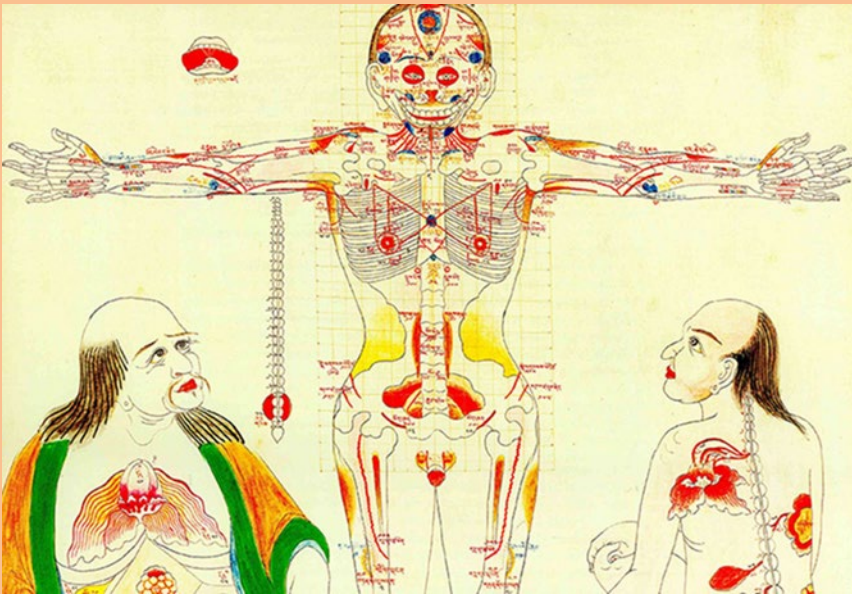
Diagnosztika: vizelet, pulzus, nyelv

Terápia: életmód, állati, növényi, ásványi orvosságok; pszichés ráhatás

Orvos: figyelmes, együttérző, nagylelkű; 10-15 évnyi képzés

Eredete:

- Belső-ázsiai nomád, sámánisztikus eljárások (gyógynövények, ráolvasások), állatok és emberek gyógyítása
- India, ájurvédikus gyógyászat
- Kína, tradicionális kínai medicina
- Közép-Ázsia, Perzsia → Bön vallási réteg
- Buddhizmus – történeti és kortárs kontextusa
- Asztrológia, csillagjóslás, időszámítás

Gyógyító Buddha

A tibeti gyógyászati hagyomány értéke:

- Sajátos helyi tradíció, nemzeti kulturális érték, az öt tibeti fő tudományág egyike
- Évezredes hagyomány
- Gyógyítás, kutatás, orvos- és gyógyszerészképzés
- Máig létező képzési rendszer: *Traditional Tibetan Medical System* (TTMS), a Dalai láma védnöksége alatt
- Ma is működik a *Mencikhang*
- Számos klinikájuk Indiában és külföldön
- Fizikai és mentális betegségek kezelésére egyaránt
- Különösen a krónikus betegségek kezelésére alkalmas gyógymódok
- Prevenció, diagnózis, terápia
- Helyes gondolkodás, életmód kialakítása
- Nevelés, tanítás; páciensekkel való helyes bánásmód

༄༅། །འགྲོ་པན་བོད་གྱི་སྒྲན་རྩིས་ཁང་།

'gro-phan bod-kyi sman-rtsis-khang

Mencikhang: A Lények Javát Szolgáló Tibeti Gyógyászat tudományi Intézet

Tibetan Medical & Astro Institute (Men-tsee-khang)

1916. Lhásza, Tibet. A 13. Dalai láma

1959 → emigráció

1961. Dharamsala, India. A 14. Dalai Láma újraalapította,

2022. 738 fős testület

Gyógyítás, kutatás, képzés; gyógynövénykutató és kínai orvoslás-részleg is

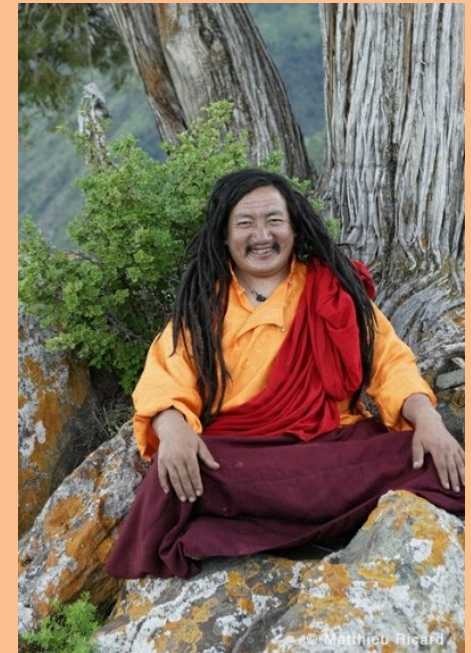
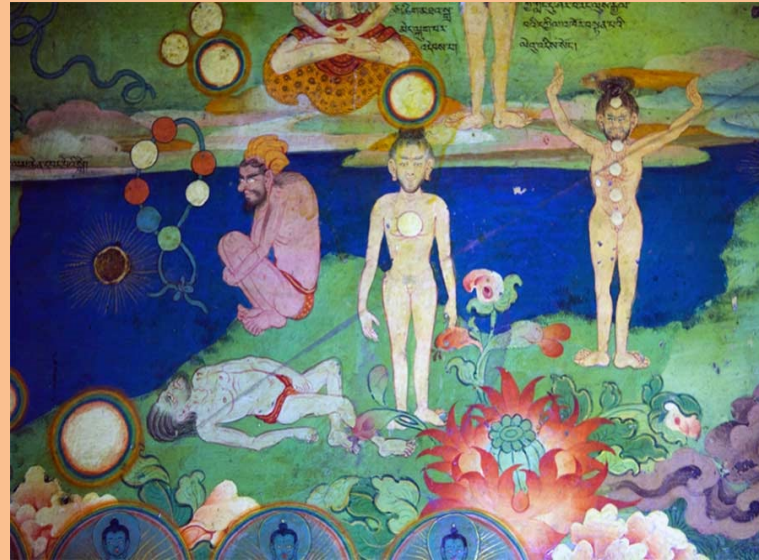
Küldetése: mindenki számára elérhető egészségügyi ellátás, származásra, vallásra, társadalmi helyzetre tekintet nélkül

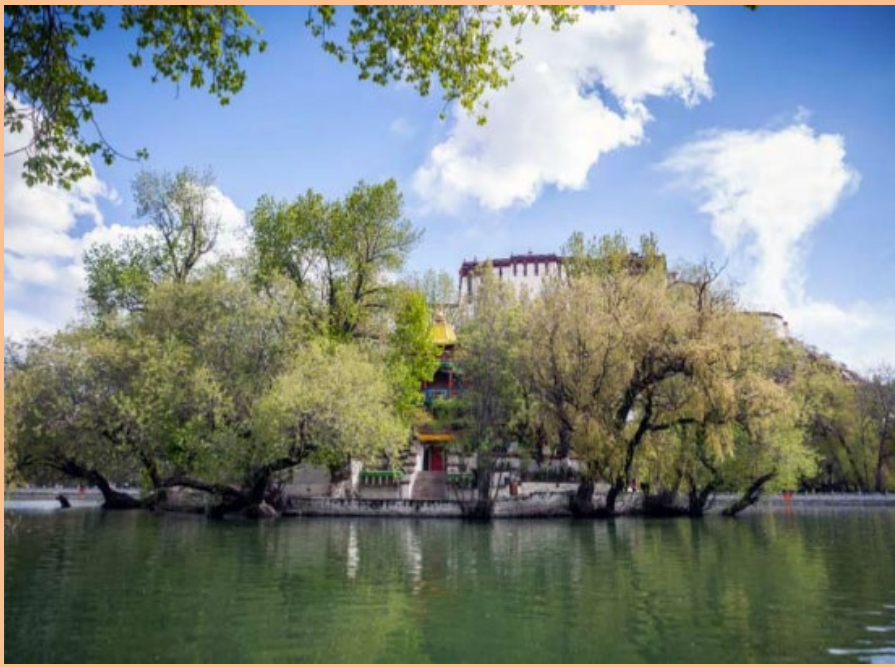

Elmélet és gyakorlat, a tibeti jóga

Fizikai és szellemi edzés

Lukhang (Kígyószentély) a Potala palota mögött Lhászában

Tibeti jógagyakorlat. A Lukhang szentély egyik falfestménye

Buddhista barlangképet véső szerzetes művész

Remetelak

A dalai lámák rendszere

„**Dalai láma**”: talé lama (ta'-la'i bla-ma) = tengernyi bölcsességű mester (tenger-guru): tiszteleti cím a mongoloktól

„a csodálatos Vadzsradhara, erényekkel ékes ragyogó óceán”

A gelukpa rend a tümed mongol Altan kán támogatása révén megerősödik

1578: Szönam Gjaco (1543–1588), a Drepung kolostor apátja, a **gelukpa** rend vezetője **Altan kántól** kapja a címet mint szellemi vezető.

A mongolok újabb buddhista megtérése – politikai szövetség

Tulku-rendszer: **újraszületéssel betölthető tisztség**. Poszthumusz két elődjére visszavetítik: így Szönam Gjaco a 3. D. L., az első pedig Gedün Drupa (1391-1475)

A 4. dalai láma mongol születésű → erősödő mongol befolyás

Cselszövés, árulás – gyakran a kiskorú dalai lámák helyett régensek uralkodnak.

A hagyományos tibeti társadalom

- alapja a földbirtok
- nemesség: *japsi, depön, kutra* családok
- köznép: földművelő, zsellér, napszámos
- félnomád - nomád
- szerzetesek apácák

1938 Lhasa

Kereskedelem - kivitel, behozatal - fizetőeszközök: árucsere, ezüst, ngül, tamka, rézérme, szrang, jüan

Nomádok - állatok: jak, dri, pho, dzo, dzo-mo + juh, ló - életritmus: legeltetés, téli szálláshely - jakszór sátrak: átlagosan 30m² alapterület, központja a tűzhely - felszerelés: tároló zsákok, oltár, nyergek, kézi malom, köpülő - védelem: tűzfegyverek, kardok, kések, tibeti masztiff

Tibeti ház - kétemeletes (agyagtégla, kő, beton) - kis udvar, istálló - alsó szint: tárolás, állatok - konyha, imaszoba, hálósobák - férfi istenek (polha, dralha), női istenek (molha, phulha) lakhelyei - vendégszoba (khadag szertartás)

Étkezés - tea, *campa*, tészták (momo) - hús: juh és *dri* (szárítva, főzve, fagyottan) - tejtermékek: *dri* tejből (aludttej, joghurt, vaj, sajt)

Munkák - földművelés: szántás, aratás, cséplés, rostálás - kézműves munkák - szövés

20. század: a világpolitikai változások következményei

Kína 1911: a császárság bukása

Brit-India gyarmatosítási kísérletei; orosz ellenérdekek; 1947-től független India.

A 13. Dalai láma, Thubten Gijaco 1895-től 1933-ig:

Modernizálás, reformok: hadügy, közigazgatás, oktatás, telekommunikáció.

1949. Politikai fordulat Kínában. Kiutasítják a lhaszai kínai megbízottat.

1950-51. Tibetet annektálja a kommunista Kína: katonai, gazdasági, ideológiai ellenőrzés, elvi autonómia. Tibet „békés felszabadítása” („Tizenhét pontos egyezmény” 1951. május 23.)

Iparosítás (utak, vasutak, légitörlekedés), oktatási rendszer

A hagyományos életforma feladására irányuló presszió

Ellenállás a modernizáció ilyen formájával szemben

Ismétlődő felkelések, ellenállási mozgalom, (kontextus: globális hidegháború!)

Kelet-Tibet (Amdo, Kham)

A tibeti kormány emigrációban

- **1958-1959.** Fegyveres felkelések Tibet-szerte, drasztikus kínai katonai fellépés; **a 14. Dalai láma, Tendzin Gjaco** kíséretével együtt **indiai emigrációba** megy (1959. márc.)
- Dharamsala: emigráns árnyékkormány
- 1987-89. Kiegyezési folyamat, kísérletek a megegyezésre, a tényleges tibeti autonómia megteremtésére – kudarc
- Xining-Lhasza **vasút**, „a világ tetején”, 1984, 2006. Áruszállítás, katonai mozgások, **turizmus.**
- 2008. Felkelés Lhaszában, katonai erővel elfojtják
- 2011. A Dalai láma lemond a világi vezetői státuszról. A kormány élére választott miniszterelnök kerül.
- A tibeti emigráns kormány erőfeszítései a békés rendezésre

A 14. Dalai Láma emigrációban
(Dharamsala, India)

Loszang Szege, a tibeti emigráns kormány miniszterelnöke, New Delhi 2012.

Ganden kolostor, Tibet 2013, 2017.

Tibeti ünnepek

1. hó Buddha csodái, holdújév, 15-i nagy áldozás, sátorverés, ördög kiűzése, röpködés a mélybe

2. hó: arany körmenet 3. hó: átköltözés, átöltözés ünnep 4. hó: Buddha születése, nirvánába távozása, miniszterek nagygyűlése 5. hó: istenségek megnyilatkozása az égből 6. hó: 3. Buddha megforgatja a tankereket, kolostori választások 7. hó: vallásos játékok ünnepe, opera előadások 8. hó: lámák visszavonulása, mosakodás ünnep 9. hó: Buddha leszáll az istenek közül, birtoknézés ideje, istenek leszállása az égből 10. hó: Congkhapa halálának évfordulója, nők ünnepe – 12. hó: **újévi ünnepségsorozat**

Halál:

köztes lét - halotti szertartások - temetési szokások: földbe, vízbe, tűzbe, „égbe” temetés

„Égbe” temetés: Az elhunyt testének szertartásos felajánlása a dögevő madarak számára.

Bön vallás:

Komplex samanisztikus ritualisztika; területi verziók; eredetileg nincs írott irodalma;

Buddhizmussal és más, közép-ázsiai hagyományokkal keveredik

Halotti szertartások; a vallás elméleti megalapozása; eredetmítoszok; a buddhista tanítások mintájára rendszerezik a bön elméletét, jelentős írott irodalom jön létre.

Nomádok Tibetben

Közlekedés - utak, függőhidak – csónakok – útonálló rablók,
fosztogatók

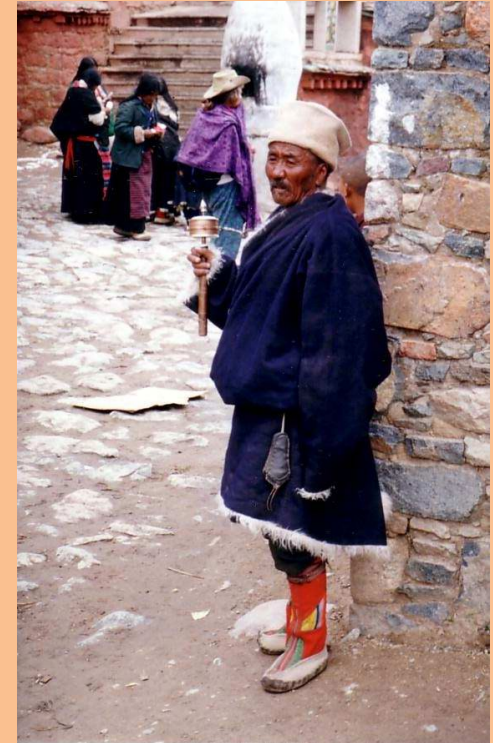

Hernyógomba (cordyceps)
Gyűjtögetése megélhetési
forrás

Identitás: Mit jelent tibetinek lenni?

- Nincs saját nemzetállamuk
 - Hatalmas földrajzi területen, eltérő természeti és történelmi körülmények →
- Etnikai, nyelvi, életmódbeli, vallási, kulturális különbségek a tibetiek csoportjai között**
- Sokan emigrációban (India és nyugati államok)
 - **Tradíció** fontossága: **identitásképző**
 - Ugyanakkor: globalizáció, modernizáció
 - Kihívás a fiatal generációk számára
 - Válasz: Öltözködés, zene, irodalom modern formái

Zarándokok, Tsurphu, Tibet, 1993

Identitás: Mit jelent tibetinek lenni?

- Anyanyelv
- Vallás
- Ruházat
- Étkezés
- Ünnepek

Cshuba (t. *spyu-ba* < arab *jubba*)

‘Performing Tibetan Identities Photographic Portraits by Nyema Droma’ interviews with participants. Long Gallery of the Pitt Rivers Museum, University of Oxford, as part of the exhibition ‘Performing Tibetan Identities: Photographic Portraits by Nyema Droma’ (13 October 2018 to 30 May 2019). It shows interviews with some of the participants in Nyema Droma’s photographic project, discussing their personal backgrounds and consideration of their own Tibetan identities. Video editing by Kalnor. (Copyright Nyema Droma/Pitt Rivers Museum, University of Oxford)

https://www.youtube.com/watch?v=8XI4XQQxhk8&ab_channel=PittRiversMuseum

Öltözködés - *cshupa*, kötény, fejfedők, csizma - hajviselet - ékszerek
(fülbevalók, gyűrűk, nyakláncok, hajdíszek)

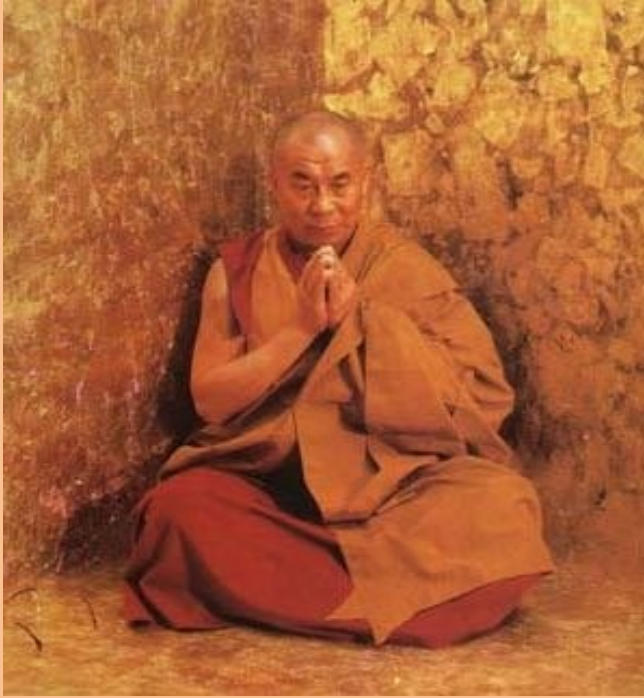

Fotó: Jan Reurink

A Buddhológia és Tibetisztika

Tanszék weboldala

<https://buddh-tib.elte.hu/>

Buddhológia és Tibetisztika Tanszék a FB-on:

<https://www.facebook.com/groups/2226391741004474>

További információ: szegedimoni@gmail.com